

Muhittin Memduh Üstündağ (1884-1953)

İmroz Kaymakamı Hayri Bey ve Cemile Hanım'ın oğlu olarak 1884'de Sakız Adası'nda dünyaya gelen Muhittin Memduh Üstündağ meclis kayıtlarında yer alan bilgiye göre idare hukuku ve iktisat alanlarında eğitim almıştır. Mekri (Fethiye) ve Milas kazalarında kamu hizmetinde görev aldıktan sonra İstanbul'a tayin olmuş, burada Arnavutköy Polis Merkezinde ve Üsküdar Belediyesinde vazife almıştır. Üstündağ, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında 15 Şubat 1924 - 29 Haziran 1925 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Emniyet Genel Müdürlüğü görevini yürütmüştür.

Emniyet Genel Müdürlüğünden ayrıldıktan sonraki dönemde kısa bir süre CHP müfettişliği yapan Üstündağ, 27 Ocak 1926'da İstanbul Belediye Reisliğine, 14 Temmuz 1928'de İstanbul Valiliğine atanmış ve kariyerinin en parlak dönemini yaşamıştır. Bu nedenle Üstündağ'ın yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne verdiği hizmetlerin en önemlileri İstanbul'da gerçekleştirdikleri olmuştur. Üstündağ'ın İstanbul'un birinci adamı olması onu Atatürk ile fazla mesai yapan bir bürokrat haline getirmiştir, Atatürk'ün İstanbul'a hemen her gelişinde onu karşılamış, İstanbul'daki faaliyetlerine eşlik etmiş, alanında başarılı gördüğü kişileri Atatürk'e taktim etmiş ve takdirini kazanmıştır. Florya'daki bir akşam yemeği sırasında Atatürk, Üstündağ hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "...Muhittin'i bunun için severim. Bilim adamlarını buluyor, onları koruyor."

Üstündağ'ın İstanbul'un idaresinde olduğu yıllar Türkiye'de inkılapların gerçekleştiği yıllardır, bu nedenle yeni kanunların İstanbul'da uygulanmasında ona büyük görevler düşmüştür. Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından İstanbul'daki ilk medeni nikâh 14 Ekim 1926'da Üstündağ tarafından kıyılmıştır. Yeni Türk harflerinin kullanımının sağlanması için başlatılan okuma yazma seferberliği kapsamında 1 Ocak 1929'da açılan Millet Mekteplerinin İstanbul ayağından da Vali Üstündağ sorumlu olmuş ve ilk etapta törenlerle 1208 mektep açılmıştır.

Atatürk'ün kalkınmayı, gelişmeyi ve modernleşmeyi hedeflediği Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehirlerin ihtiyaçları da ayrı bir önem kazanmıştır. Yenileşmenin her alana yayılmaya çalışıldığı 1930-1938 arası dönemde değişimin izlerinin somutlaştırılması için şehirlerin genel görünümünün düzenlenmesi ve Batılı emsalleriyle yarışabilecek seviyeye gelmesi Atatürk'ün oldukça önem verdiği bir konudur. Bu nedenle 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen Belediye Kanunu ile şehirlerin beş yıllık imar planı hazırlamaları zorunlu hale getirilmiştir. İstanbul şehrine yakışan bir imar planı hazırlanması için de bir yarışma düzenlenmiş ancak seçilen planlar çeşitli nedenlerle uygulanamamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin sembol şehirlerinden olan İstanbul'un şehir planı için 1934'te Atatürk, dönemin dünyaca tanınmış şehir plancısı Fransız Mimar Henri Prost'u Türkiye'ye davet etmiştir. Gerçekleşen görüşmeler sonunda Üstündağ, 1935 yılında şehrin planının Prost tarafından hazırlanması konusunda anlaşma sağlandığını kamuoyu ile paylaşmış ancak Prost'un Türkiye'ye gelmesi 1936 senesini bulmuştur. Planın onaylanma ve uygulanmaya konma aşamasının uzaması nedeniyle eleştirilerin hedefi haline gelen Üstündağ, özellikle Taksim'in yeniden yapılandırılması ile yakından ilgilenen Atatürk'ü son günlerini geçirdiği Savarona adlı yatta birçok kez ziyaret ederek konuyla ilgili gelişmeleri aktarmıştır.

Gelişmişliğin göstergelerinden bazıları güvenli köprüler, geniş yollar, ulaşım ve trafik sorunlarının çözülmesi, temiz suya ve sağlık hizmetlerine erişim, salgın hastalıklarla mücadele, çocuk ve yaşlılar için rehabilitasyon alanlarının oluşturulması, kültür ve sanat etkinliklerinin artması ve ulaşılabilirliğidir. Dolayısıyla Üstündağ, İstanbul Vali ve Belediye Başkanlığı koltuğunda oturduğu yıllarda bu alanların her birinde çalışmalar yapmıştır. Bu dönem İstanbul'da birçok köprü hizmete açılmış, tahta köprüler yerine betonarme köprüler inşa edilmiş, ana caddelerin yenilenmesi için çalışmalar yürütülmüş, İstanbul'un su problemi çözülmeye çalışılmış, su kuleleri ve yangın havuzları yapılmış, Anadolu

yakasında ve Adalar'da birçok yer elektrik ile buluşturulmuştur. İstanbul trafiğinin düzenlenmesi için çalışmalar yapılmış ve önemli kavşaklara trafik lambası ve trafik görevlilerinin yerleştirilmesine başlanmıştır. Yapımına Şehremini Emin Erkul döneminde başlanan ve hem Cumhuriyet'in hem de Atatürk'ün ilk heykeli olan Sarayburnu Atatürk Anıtı 3 Ekim 1926'da açılmıştır. Üstündağ, törendeki konuşmasında vatana yönelecek dış tehditler karşısında Türk milletinin Atatürk'ten cesaret alacağını ve Atatürk'ün Türk ruhunu temsil ettiğini vurgulamıştır.

Valiliği sırasında halkın içerisine karıştığı anlarda kamu görevlisi değil de sade bir vatandaşmış gibi muamele görmeyi talep eden Üstündağ, 1933 başında aldığı bir kararla tasarruf sağlamak amacıyla İstanbul'daki makam araçlarını kaldırmıştır. Ayrıca İstanbul halkının toplu taşıma ihtiyacına yönelik olarak tramvay hatları ve otobüs güzergahları da arttırılmıştır.

Atatürk'ün oldukça önem verdiği konulardan biri de tiyatro ve musikin gelişmesidir. Bu nedenle İstanbul gibi büyük bir şehrin idareciliğini yürüten Üstündağ bu konularda belediye'deki çalışmalara öncülük etmiştir. Üstündağ döneminde, belediyeye bağlı İstanbul Şehir Bando'su'nun temelini oluşturan bando kurulmuş, Darülbeydi İstanbul Belediyesine bağlanarak düzenli olarak oyunlar sergilenmeye başlamış ve İstanbul Şehir Tiyatrosu adını almıştır. Darülbeydi bünyesinde Tiyatro Meslek Okulu açılmış ancak ekonomik sebeplerle sadece iki yıl hizmet verebilmiştir. Bu okulun kapanmasından sonra Üstündağ'ın desteğiyle İstanbul'da bir konservatuvar açılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da ciddi boyutlarda sorun olan salgın hastalıklar ile mücadele etmek için halk sağlığı alanında yatırımlar yapılmış, 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile vereme yakalanan kişilerin sağlık kuruluşlarına haber vermesi zorunlu hale getirilmiştir. Bu sebeple Üstündağ döneminde İstanbul'da veremle mücadele için Cerrahpaşa Hastanesi'ne ek alanlar tahsis edilirken, şehrin çeşitli yerlerinde de dispanserler kurulmuştur. Ayrıca uzman hekim ve hemşirelerden oluşan bir grup sağlıkçının yoksul semtlerde dolaşarak gezici sağlık hizmeti vermesi sağlanmış, yeni bir Bakterioloji Kurumu açılmış, Zeynep Kâmil Hastanesi onarılarak yeniden faaliyete geçirilmiştir.

Cumhuriyetin kurucusu ulu önder Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesinin ardından gerçekleşen cenaze merasimi sırasında yoğun kalabalık izdihama yol açmış ve hayatını kaybedenler olmuştur. Bu hadisede yaşananları öngörüp önlem alınacak bir planlamayı yapmadığı için Üstündağ eleştirilmiş ve hatalı bulunmuştur. Bu gelişme üzerine Üstündağ'ın istifa edeceği haberleri basında yer almış ancak kendisi bunu doğrulamamıştır. Üstündağ, gazetelerde yazıldığı gibi emekliye ayrılmayı düşünmediğini belirtmiş ancak bu açıklamanın yer aldığı 30 Kasım 1938 tarihli gazetelerde İstanbul Emniyet Müdürü ve Valisinin değiştirildiği yeni valinin Dr. Lütfi Kırdar olduğu duyurulmuştur. Vekalet emrine alınan Üstündağ, 15 Şubat 1939'da emekliye sevk edilmiş, görevi Kırdar'a teslim ettiği tören sırasında gazetecilere "*devlet görevi bu, insan bazen iner bazen çıkar şimdi görev değiştiriyoruz*" açıklamasını yapmıştır. Hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve davalar nedeniyle fazlasıyla yıpranan Üstündağ, 17 Haziran 1945'te yapılan ara seçimlerde İstanbul'dan Bağımsız Milletvekili seçilmiş ve son kez devlet kademesinde görev almıştır. Üstündağ, 30 Nisan 1953'te geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.

Deniz GÜNER

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30.11.1.0 / 3.5.3.

BCA, 30.11.1.0 / 15.30.10.

BCA, 30.11.1.0 / 21.3.18.

BCA, 30.18.1.1 / 29.44.3.

BCA, 30.18.1.2/34.11.1.

BCA, 30.18.1.2 /85.99.16.

BCA, 30.18.1.2 / 86.12.17.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, (DH. SAİDd), 172/288, (H.29.12.1301).

BOA, (DH. EUM. MH), 71/78, (H.9.1.1332).

BOA, (İ. DUİT), 40/41, (H.29.06.1336).

Akşam, 30 Kasım 1938; 5 Aralık 1938.

BAŞAR, Dilek, "1924-1928 Yılları Arası İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda Şehircilik Açısından Su Konusu", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C. 9, S.1, İstanbul 2020, s. 29-53.

BORAN, Tunç, "Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Matem", **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 12, S. 47, Ankara 2011, s. 163-192.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. I, YKY yay., İstanbul 2005.

Cumhuriyet, 2 Ocak 1929, 19 Mart 1929; 24 Nisan 1929; 8 Eylül 1930; 5 Nisan 1931; 8 Aralık 1932; 1 Şubat 1933; 29 Kasım 1938; 30 Kasım 1938; 18 Haziran 1945.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Manisa Atatürk Heykelinin Tarihçesi, Geçmişten Günümüze Manisa**, C. II, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2018, s.1059-1087.

DERE, Umut, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eski Başkentte Yeni Rejimin İlk Sembolü: Sarayburnu Atatürk Heykeli" **Atatürk Yolu Dergisi**, 2020, s.117-142.

ERGİN, Osman Nuri, "İstanbul Belediyesi'nin Yedi Senelik İcraat ve İmaratı", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul 1928, S.45, s.517-533.

GÜNEŞ, Songül, "Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reislği Dönemi (1926-1938)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 40, İstanbul 2021, s. 279-312.

KONUR, Tahsin, "Cumhuriyet Dönemi Devlet Tiyatro İlişkisi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 31, S.1-2, s.307-359.

Milliyet, 1 Mayıs 1953.

Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, S. 1471. s. 8824.

Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930, S. 1489. s. 8899.

Son Posta, 19 Eylül 1932; 8 Aralık 1932; 30 Kasım 1938; 18 Haziran 1945.

SUNER, Levent, “Cumhuriyet Döneminde Tiyatroların Kurumlaşması”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, 1995, C.12, S.12, s. 11-16.

ŞENTÜRK, Nazır, **İstanbul Valileri**, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

Tan, 16 Kasım 1935; 30 Kasım 1938; 5 Aralık 1938.

TBMM Meclis Albümü CİLT 1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

ULUSKAN, Seda Bayındır, “Atatürk Döneminde İstanbul’un İmarı ve Henry Prost Planının Basındaki Yankıları (1936-1939)”, **Erdem**, Ankara 2007, C.16, S.48., s.109-156.

ULUSKAN, Seda Bayındır, **Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.

YILMAZ, Müslüm, **Osman Nuri Ergin Hayatı ve Eserleri**, İBB Kültür ve Sosyal İşler Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü yay., İstanbul (basım yılı belirtilmemiş).

ZİYAĞÖĞLU, Rakım, **Yorumlu İstanbul Kütüğü**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1985.

TBMM dijital erişim:

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/SM_1241_1_7.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/HT_1241_1_7.pdf

21/04/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/muhittin-memduh-ustundag-1884-1953/?pdf=5444> adresinden erişilmiştir